

I.

É r t e k e z é s.

*Telegdi Miklósnak ön munkájából kiszemelt
magyarsága.*

Valahányszor kezünkbe vesszük 's olvassuk a' régi magyar könyveket, mind annyszor eldödeink közt találván magunkat, halljuk beszédjüket, melly közben nem csak nyelvökkel, hanem jellemökkel is némükép megismerkedhetünk, Ezen társalkodás mind a' multban, mind a' jelenben éltetvén bennünket, alkalmat nyújt látnunk, mint simult 's gyarapodott nyelvünk időről időre, 's mint jött azon állásra, a' mellyen most vagyon. Illy állapotunkban képesekké lévén észre venni a' fogyatkozásokat, mint tapasztaltabbak, segíthetünk rajtuk vagy legalább eszközöket nyújthatunk hamarabbi kipótolásukra. Ezen szempontból indulva ki, bátorkodom Telegdi Miklós' egyik könyvének kivonatát előterjeszteni, a' mellyben az foglaltatik egyedül, a' mi nyelvünknek érdekeihez tartozik. Ez pedig a' czíme az említett könyvnek: „Az Euangeliumoknak mellyeket vasarnapokon es egyéb Innepeken esztendoc által az Anyaszentegyhazba olvasni és predicalni szoktanac, magyarázattyanac Harmadic Resze mely magaban foglallya a' Szentec

Ínnepire ualo Euangeliumokat, nyomtattatot Nagy Szombatban vgyan azon Telegdi Miklós hazánál 1580. esztendőbe, in 4. p. 757.“ Catalog, Biblioth. Franc. C. Széchényi T. 1:

A' mi az én példányomat, melyből ezen kivonatot, minthogy elejéből 24, hátuljából pedig 40 lap hiányzik, illeti, annak szerzőjét sok ideig meghatározni nem tudám. Eleget gyanítám Széchényi catalogusa után, hogy mivel az én könyvem innepi Evangeliumok' magyarázatját foglalja magában, negyed rétű, 's minden csonkasága mellett is 717 lapra terjedő, Telegdi Miklósé. Az is megerősíte vélekedésemben, hogy ezen munkában, melyet Koller szerint (Hist. Episc. Quinqueecl. Tom. VI. p. 324) ő mint már pécsi Püspök (ab an. 1579 ad 1586) ada ki, sok olly hangon mondatik, a' millyenen egy közrendű szónok szóllani nem bátorzkodott volna. Ezeket olvasni ott a' 47-ik lapon: „Ha ertetted elegtelen voltodat, mire nem bochattad ki kezeiből a' püspökséget, praepostsagot, Esperestseget, Cananoksagot, Apaturságot, plebanossagot, hogy olynak adatot volna a' ki sok lelkeket nyerhetet volna ennekem. Auagy' ha te czet a' haszon és a' köuer konc, a'val a keues aiandekcalis ki neked adatot volt kereskedned esellet volna 'sa't.“ Azonban igen megzavar az, a' mi a' 193-ik lapon a' Gyümölcs oltónapi homiliában írva van: „Touaba kerdezkeduen azon miért szoktác a' keresztyenec minden napon el mondani az iduözletet, azt feleli, ho'g ama' titkos dolognac emlekezetire, ho'g az időnectellyes voltaban. M. D. XL. esztendő előtt Isten emberre löt, ho'g az minemü igereteket Abrahamnac es az atyagnac töt Isten, azoc be töltenec.“ Tehát 1540-ben már prédikálni kellett volna Telegdi Miklósnak; ő pedig 1535-ben születvén, akkor még csak öt éves gyerek volt. Azonban véletlen Kresz-

nerics' magyar szótárában Telegdibóli citatiókra, melyek az én könyvemnek lapjaival 's szavaival megegyezének, akadván, következtetnem kellett, ho y az én példányom csakugyan Telegdi homiliáinak a' harmadik része A' mi pedig az említett 1540-dik évet illeti, abban nyomtatási hibátlátok, és helyette 1560-nak kellene legalább állani, a' midőn Telegdi 25 éves lévén, már prédikálhatott: Hanem én még ezen javitással sem elégedhetem meg mert ezen homiliákban a' kifejezések egy megállapodott és nagy tekintetű férfit jellemzenek. Meghalt ő 1586-ban April 22-kén, életének 51-ik évében. *)

A' mi Telegdinek magyarságát illeti, azt a' szónak szoros értelmében tisztának lehet mondani, 's újabbnak, mint elődéié; *Dialectusa* pedig nagyobb részint palócz és duna melléki; hanem a' tiszta táji szóllás módot sem látszaték megvetni, a' mint azt a' szavak taglalásában különösen ki fogjuk jelezni. Miként a' helleneknél Homér a' jóni, Alcäus az aeoli, Theocrit a' dori, és Isokrat az attikai *dialectuson* írt, és egyike sem tartá vétekné a' maga fő *dialectusa* mellett másét is nagyobb 's kisebb mértékben használni; ugy a' mi régiebb szerzőink is megtarták szülőföldjöknek a' *dialectusát*; hanem mivel a' könyvekből és társalkodásból más *dialectust* is tanultak; tehát írás közben azzal is éltenek. De még mai nap is, midőn már nagyobb

*) A' mint ezt siremlékének, melly Nagy Szombatban a' Sz. Miklós' Templomában állitafott fel számára, e' felírása bizonyítja: „Reverendiss. Nikolaus Telegdinus Episcopus Quinque Ecclesien. Consiliar Caes. R. M. Administrator Archi Episcopatus strigon. in spiritualibus vivens hunc sepulturae locum sibi elegit; moriens vero in Domino MDLXXXVII. Aprilis XXI. die Actatis LI. Cleri populiue orationibus se commendat.“

egyformaság van az írásmódban, 's az úgynevezett írói nyelv alakult; még is gyakorta megkülönbözteti magát a' tiszamelléki író a' megszokott j és ö hanggal a' dunavidéki ly-nyos, u-s és ü-s írótól.

Mivel azonban a' dialectusról van itt szó, ezen alkalommal tudassuk meg azt is, hogy ezen szó alatt mit akarunk nyelvünkre nézve érteni. A' helleneknél azt, hogy nem csak a' szőejtés, hangmérték; hanem a' szavak' végződése, a' név és ige-hajtogatások szembetűnőleg különbözének tájonként egymástól; sőt sok szó hogy némelly vidékeken ellenkezőt is jelentett, dialectusnak nevezték. Mi tehát, mivel nálunk egyedül a' szőejtésben és hangmértékben látunk helyenkénti különbséget, a' dialectust nyelvünkre nézve csak tágas értelemben vesszük.

Mind a' mellett azonban, hanem épen olly nagy szerűk is dialectusaink, mint a' görögöké, még is megérdemlik, hogy irántok méltó figyelemmel legyünk. Nem egyebek azok, mint eleinktől ránk maradt 's a' köznép által hiven fentartott örökségek, mellyekben nem csak azok, mellyek a' régi kéziratokban 's könyvekben félig-meddig lemásolvák, vannak meg a' magok eredetiségökben, hanem még többnek is kell azokban felfedezni valónak rejtezní, csak találkozának ollyanok, kiknek a' buvárkodásra alkalmok 's akarat-jok vagyon.

Leginkább pedig a' palócz dialectus, mellyből a' többiek eredtek, vonta magára tudósainknak figyelmét. Csak Révainak szavait hozom elő, mellyekből igen is megérthetni a' dolog' mivoltát. Így szól ő az *Antiquitates literat. hung.* nevű munkájában, a' 101-ik lapon: „Palótzii autem, et plebi Transdanubianae, quod iis tamquam degeneribus

illudatur, aequae injuria fit a delicatulis: quos, vsu tantum hodierno contentos, in retro actas linguae nostrae aetates, et fata superiora, piget respicere. Mihi vero potius veneratione digni esse videntur: vtpote apud quos et in his, quae exposui, et in multis aliis, venerandae Hungaricae antiquitatis reliquiae, fideliter, ac sincere conservatae habentur.“ Mit mond ezen tárgyról több alkalommal is a' tudós Horvát István, friss emlékezetben van.

A' mi Telegdinek orthographiáját illeti, az elődjeinél szabályozottabb, valamint ige-hajtogatása's szószerkesztéseis rendesebb, és a' szószármaztatásra is venni több ügyeletet észre, a' mint ezeket és más egyebeket ezentúl láttatni fogjuk a' szerzőnek betűrendbe szedett szavainál, mellyek imitt következnek:

á (a') „Es az á Christusnac orszaga“ 30.
 *) Ezen névmása, melly nemszócška gyanánt is szolgál, (a' az) szinte úgy áll már Telegdinél, mint nálunk, a' mostani időben; egyéb hogy az a' melly mellé mi most kihagyás jelt teszünk, vizsás ékkel jeleltetik. (à) Még az 1531-ki kéziratban, mellyet jelessége miatt közrebocsátni szándékom, csak egykét helyen látni a' lelköt a' testből, 338; hanem egyébként mindég így van írva: az zeretet, i. az zyzesek. (az szeretet, az szüzesség) Guzmics eleget vitatá az a, e melletti elhagyás jelnek fölösleges voltát, hanem kevés követőre akadt.

aag, 588. (ág) „Mert Abiudtul egyic fiatul egy aag szarmazéc 'sa't.“ Ámbár az ékelések (accentusok, már több helyen használtatnak a' ma-

*) Az illyes számok Telegdi munkájának, mellyre hivatkozunk, lapjait jelentik.

gányhangzónak megnyujtása végett; mindazáltal nem valának még azokhoz annyira hozzájok szokva, hogy feledtökből is imitt amott a' régiebb írásmódhoz ne folyamodnának, és a' hosszas magánhangzó helyett kettőst ne írának.

aggot, 585. (aggott) „Ki ven koraba az e meg aggot es magtalan feleségitül Saratul—nemze Isaakot.“ Átaljában a' végső t betű az igéknek elmúlt ideikben és részesülőikben sehol sem kettőztetik meg.

agno nenedetis, 262. (agnő nénédet is. „Mert nem azt írja az apostol, hog' mindeneket, hogy még agno nenedetis, auag' angyod aszont, hanem hog' nemelyeket töt Christus apostolokcá.“ Hogy az agno szóban a' g nem kettőztetett meg; am-bár az előtte való aggot szóban az megtörtént, és az o-ról az ő-nek akkori jele a' kisdad e el-maradt, semmi csoda; mert az illyesek másutt is megtörténtek, a' mint azt a' 117-ik lapon látni, a' hol kőn hullatással van nyomtatva a' kőn hul' látás helyett.

akolitta, 717. (akolittá, acolitussá) „ki ütöt ez egyhazi rend közze szamlaluan acolitta töue.“ Már akkor is megtörtént, hogy azon idegen szokat, mellyeket nem lehetett egykönnyen magyarra áttenni, legalább a' latin us végződést elhagyván, magyarosan ejték, mint az akolit-tal történt.

alamosnan, 554. (alamisnán) Itt a' szerző azokat követé, kik az eleemosyna szóból eredt Almosen németesített szó után indulván, alamosna-t irtak. Valamint ő is az 530. 700. lapon alamosnat; a' 175-iken ismét alamosnánál irt. Egy helyen ezt is olvasni: almosnákodtanac, 700, a' mi is leginkább megerősíti állításomat. Alamisna, alamosna. Eleemosyna. MA. Monoszlai Hit ol-

talma. p. 44. (Kr). Mirét nevezik a' tiszta mellé-
kiek az ispitát, ispitált, ispotálnak: az okát nem
tudom.

aldomasat, 113. (áldomását, „És a papnac
aldomasat mólto kerniec.“ Hogy ezen szó hajdan
áldást és áldozati lakomát jelentett, 's most munka
utáni, a' vagy jutalom ivást tesz, tudva van.

alecha, 97, 171. (állítsa) Az illyes igékben,
ugymint: állít épít, fenyít, gyógyít hárít, tanít 'sa't. Te-
legdinél állhatatosan az é uralkodék, 's így ejté
azokat, palóczosan: allét, épét, fegyét, gyógyét, hárét,
tanét 'sa't; a' mi is nálunk már régolta helytelen,
kik az e betűt, mellyel amugy is olly igen bő-
velkedik nyelvünk, gyéríteni igyekszünk. Ezen
alecha szó egy l-lel van írva, valamint a' követ-
kező alettyac (állitják) szó is; azonban a' 154-ik
lapon az allatanac (állatának) szóban már két l-
let látni Ugyan azon alecha szóban, valamint ál-
talányosan mindenütt a' ch, a' cs vagy ts he-
lyett áll.

alettyac, 614. (állitják) Hogy ezen és hozzá
hasonló igék a' hajtogatás' alkalmával két t-vel
íratnak, valamint sokak által mai nap is úgy írat-
nak, ez az oka: mert azok régebben imigyen
ejtettek ki: álléjt, épéjt, fenyéjt, gyógyéjt, hár-
éjt tanéjt 'sa't. a' mint ezt az 1531-ki kéziratbani
épöitessenek (épöjtésének) szó bizonyítja; tehát az
áléjtom, épéjtem-ben a' j betűnek kipótlására
szükségessé tévé magát a' t-nek megkeztöztesése.

alkolmas, 697. (alkalmas). Ugyan azon a' la-
pon: alkolmatlan; a' 108-kon és a' 334-kén: al-
kolmatos; a' 98-kon pedig alkolmatosan. Az 1531-ki
kéziratban is átalljában mindenhol alkolmas, 178, 208
alkolmatlan, 357. Alak. Larva. it Larvatus. Lu-
dió. MA. Pupa, (Kr.) das Gemählde, kép (Már-

ton Jós.) Tehát alkot annyit tesz, mint képsz, képez, fingit, facit, creat; alkotmas, (o-val, mert az alkot-ból ered) fictus, factus, creatus, idoneus; alkotom, quod fictum, factum, creatum, idoneum est, Quod in promptu est, (occasio)

allatánac, 154. (állatának) „Annac okaert kettőt allatánac elő Josephet ki Barabásnac mondati kinec vezetec neue igaz es Mathiast.“ 154. Meg fedlec tegedet es ellened allatom a te gonoságodat“ 173. Állat, állatja. sistit, statuit, stabilit. MA. Josue meg állatá a' napot. Pázm. Préd. p. 649. (Kr. azaz: megállitá.)

almetottác, 301. (alméltották) stupefecerunt, in admirationem sui rapuerunt. „De az apostoloc be iárac é szeles vilagot es szamtalan soc népet gúitottenec praedicalassal az anaszenteghazban, kiknec tanetasoc oly igen foganatos volt, hog nem chac e tudatlan kösséget, hanem még a' tudosokat is el almetottáe es a Christusnak esmeretire iutattac.“ Álmélkodik. Stupet, stupescit, stupefit. MA. Álmélkodik rajta Demiratur. id. (Kr.)

alnac, 41, 365, 618. (álnok) astutus, versutus A' 360 ik lapon alnoc-ot olvasni. Valamint az 1531-ki kéziratban a' 382 ik lapon majd apas talakat, majd apostolokat irtanak.

alutlansággal, 710. (álomtalansággal álmatlansággal) „Ketség nélkül vgy szakad ina a testnec, vgy enyhettyüc meg ütet, es vg birhatunc velle, ha meg vonszuc. abrakat, ha meg szegiüc keduet, ha alutlansággal, ehezessel, szomnyusággal, haborúság szennedessel, es egyéb affele dolgokkal gyötöriüc ütet, mellyeket ü nem szeret.“ Alutlanság. Insomnium. Pázm. Préd p. 556. Telegdi Préd. 3. R. p. 709. (Kr.) Ezen Kresz-

nerics' hivatkozásánál győződtem meg, hogy az én könyvem csakugyan Telegdi homiliainak 3-ik Része.

Amborus, 375. *Amburus*, 132. (Ambrus) Itt is látni, hogy a' kereszt neveket mindig igyekezőnk magyarosítani, vagy legalább magyarsabban ejteni. Az 1531-ki kéziratban a' Veronica Vernike; hanem a' Catharina Caterin, mellynél a' későbbi Katalin sokkal jobb. A' falvak és puszták' nevei 's a' kereszt nevek közt számosan vannak századoktól fogva megmagyarosítva, 's rájok nem ismerünk.

*anner*a, 40. (annyira) valamint a' 66-ik és 195-ik lapon: anneual, (annyival) Itt is a' régiebbeket (palóczokat) követi Telegdi; mert az 1531-ki kéziratban átaljában anne, 378, annen, 388, 393. *anner*a, 288, 357 olvastatik, annyi, annyin, annyirá helyett. Hanem a' 194-ik lapon a' más dialectusúaknak is kedvez ő, és írja: anniszer; hanem csak felé szóból áll egész kedvezése; mert másik felében (a' szer ragasztékban) ismét palóczaihoz húz. Azonban a' 38-ik lapon először-t másodszer-t is irat vele népszerű szelleme.

arra, 696. (azért helyett) „Mert arra adot (Isten) teneked sokat, hogy sokaknac szolgálj es haszaly belőle.“

ason, 79. (aszszony) Többfélekérv írva jön elő ezen szó, ugymint: *ason*, *aszon*, *aszony*, a' mit inkább a' nyomtatónak, mint a' szerzőnek tulajdoníthatni. Mai nap is kétféleképv iratik ezen szó: *asszony*, *aszszony*. Ha az *aszszony*, az azból és any-ból tetetett össze, és lett: *azany*, *azony*; akkor az *aszony*-t egyes sz-vel írhatnánk, ha a' szokás, melly szerint az sz-t a' beszédben is megkettőztetjük, ezt engedni akarná. Hanem

ezen alkalommal az emberről is lehet valamitszólani. Ezen szó az em, eme, (Foemina) és fér (mas) szóból állott össze, 's lett belőle: emefér, emevér, emebér, ember: azaz: foeminae maritus. Itt látni, miért hívja mai nap is a' köznép közt az aszszony a' férjét embernek, és hogy az ember nevezet egyébként is különösen a' nőszült férfiaknak miért tulajdonítatik. Hogy az ason és ugyan az lapon az asonac (aszszonynak) szóban az s mellől a' z elmaradt, gondatlanságból történt, valamint a' 352-ik lapon baluañoso; a' 182-ken magaraso van baluañoso és magarazo helyett.

aszoniállat, 57. (aszszonyi allat) Különös, hogy a' régieknél az aszszony szó ritkán állott magán; hanem vagy állat, vagy nép, a' vagy néha ember is toldatott melléje. Így itt is az említett aszoniállaton kívül a' 78 ik lapon aszonnépec; az 55-kén pedig aszony embertől szavakat olvasni.

aul, 670. (avval, azzal) Ez a' sorsa az aznak, ez-nek, hogy z betűje a' ragasztéknak első betűjéhez hasonló betűre változik, u m. annak, ennek; attól, ettől; afféle, efféle. Hanem a' palócoknál a' meg-nek, leg-nek is az az állapotja, hogy azon szónak, mellynek elejbe tetetnek, első betűjökre (ha mássalhangzó az) változik utolsó betűjök, és mondják: me-b-bántani, me-f-fogni, me-l-lőni; le-d-derekabb, le-m-magosabb, le-n-nagyobb, me-g-bántani, me-g-fogni 'sa't. helyett.

az, 170. Valamint mondva volt az a' szónál, hogy Telegdi már a' mássalhangzók előtt a'-val élt; azonban még is irt az-t is elvéve, ugymint: az Psalmusokban.

beu, 92. (bév, bő) mint hév, hő. Az egész könyvben a' szó' elején többnyire u helyett v van, ugymint: vrunknac, 40. után, 50. (után)

közepén és végén pedig v helyett u, mint beu; tehát olvasnom kell: bév. Így van több helyen is beuel-kedgyec, 41. beuen, 40, 363 beuseges, 89. beuseggel, 530. Hallani ezt a' Vágés Garam mellékén.

beun, 670. (beüv bü) Itt az első u-ról az ünnek a' jele hiányzik, és így kellene lennie: beün, valamint erről a' következő szó jobban meggyőző bennünket. Annyit tesz azonban ezen szó is, mint bő, copiosus, amplus prolixus. M.A. „Christus urunc peniglen mindennec à ki bodog es szent akar lenni, azt adgya eleibe hogy beuu kezü es irgalmas legyen.“ 670.

beü, 279, (bü bő) „Söt az Isten ki mindekhez kazdag es beü kezü 'sa't.“ Illyen a' beüség. Itt is két dialectusú a' szerző. A' palóczokat a' beüu-ben, beü-ben követi; a' csalóközieket a' beüben (bü-ben).

birsagolnac, 276. (birságnak) „Nemellyeket a' szegeny egigyü paraszt nepec közzül kaladaznac a' földes vrak, nemellyeket birsagolnac, nemellyeket verne'c 'sa't.“ Birságnol, birságnolja. Mulctat, multat, M.A. Birságn. Mulcta judicaria M. A.(C. M. (Kr.) Révai azt írja az Antiqu. liter. hung. nevű munkájában a' 346-ik lapon: *Birságn* vera significatione prima valet iudicium *Birságnap*. Iudicii dies. Secundaria eius significatio est mulcta.“

bizon, 90 (bizony) „A' bizon dolog hogy ha kilsö mi voltat nezed annac à mit Peter es az ü apostol tarsai el haganac, igen keues.“ A' 409-ik lapon szinte „Bizon dolog;“ és a' 295-ik lapon ez áll: „Mert miképpen ho'g bizon Isten a' Iesus Christus, azon képpen ü kivüle ninchen más Isté.“ Bizony dolog. Res certa, vera. Sz. D. Bizony Isten. Verus Deus. (Kr) Itt tehát a' bizon annyit tesz, mint bizonyos, igazi, valóságos.

bodog, 52. (boldog) beatus, felix. Az egész könyvben egyformán iratik: bodoget, 673. bodigogeta, 189. bodigogettya, 667, bodigogetta, 667. bodigogetnac, 185. bodoksag, 46. Az 1531-ki kéziratban többnyire bodok, 1. néha bodog, 179. bodogh, 261, 346. 's ugyan ott a' szent előtt áll; ugy-mint. „Az bodok zent pa' apastalnak, 1. az bodok zent Simeon, 193. az bodok zent eugenia, 328.“ A' latiatuc feleym-ben pedig másnak adatik a' bovdog, másnak a' szent czim. „És vimádjuk Szent Aszszony Máriát, és bovdog Michael Archangelt—És vimádjuk szent Péter Urat 'sa't.“

bölch, 60. (bölc), „Mely dologrul iollehet soc viszavonyás es vetekedes volt nemi időben a bolchec közöt.“ Ezen szó az 1531-ki kéziratban így áll: böc, böccessegöt, 214. buc, 262. buccessegel, 212. (bücs, büccességel) Kétfélekép ejték tehát ez szót, ugymint: (ritkábban: mert avulni kezdett) búcs; (gyakrabban, mert divatba lépett) böcs. Innen gyanítani, hogy itt a' gyűkszó csakugyan a' bú, magia, mellyből ered a' bús, búcs, böch böcs, bölc, magus, sapiens, (később) doctus. Így a' napkeleti magusok is bölcseknek neveztetnek a' szentírásban.

buec, 629. (bújék, búvék) „Gonosz angyal vala, a' ki Euat meg chala, Ióbot vadola, Iudasba bele buec.“ A' 88-ik lapon olvasni: haraguec. Nem csak ezen igének, mellynek gyűke búj, búv; hanem más szavaknak írásában is, mellyek a' könnyebb kiejtés végett leginkább v segéd betűt vesznek fel, a' szerző a' régieket követé, kik is az olly betűket, mellyek a' szóhoz tulajdonképen nem tartoznak, 's gyakorta más betűvel is felcseréltetnek, elhagyák. Illyenek a' haraguec, 88. (haragudék, haraguvék) esküest, 67. (esküdést, esküvést) füeknec, 336. (füveknek, másua, 177. (másuvá)

busula, 88. (búsula, felháborodék) „Es midön az ü sz. eletet; es choda tebinec sokasagat egebec mindenec chodalnáiac es tanetasa vtan szantalanon à Christushoz ternénec, à király, vgan azon baluány imadasban meg maraduán, melyben ez elöt vala meg busula raita es meg haraguec reia errette 'sa't. 87,88. Búsul. Exacerbatur. M.A. Tristatur, moeret. Meg búsul. Commovetur, exacerbatur, v. dolori cordis succumbit 5. I. (Kr.)

c. Ezen betű nem csak Telegdinél, hanem Monoszlóinál 's Péchi Lukachnál is nagy szerepet játszik. 1.) A' szó végén általában mindenhol, 's néha elején is k helyett áll, u. m. soc, (sok) coronázattya; és a' kettős k közül a' másodiknak helyét foglalja el, u. m. sokcal, (sokkal) némellykor g helyett is áll a' végic 268. 351. (végig) szóban. 2.) A' h betűvel egybe foglalva (ch) es helyett szolgál, u. m. chac, (csak) 's egyedül elvétve látni cz helyett a' halgassacha, 543. orchaia, 294. (hagassacza: orczaia) szavakban. 3) A' z-vel párosítva a' mai szokás szerint használtatik, u. m. görliczeket, 109. ambár néha ck helyett iratik, u. m. ninczen, 65. czodallya, 186. (ninchen, chodallya), hanem csak vigyáztalanságból.

cheledénec, 181. (cselédének) „Ioseph lön azért à hiü es dölch szolga, kit ab atya Isten az ü kis cheledének az mi vrunknac, es aszonunknak gondniseelőül, es taplaloul előttöc iaroua tön az emrec közöt.“ Cseléd. Familia. M. A. Család. Familia; M. A. PP. loco cseléd (Kr.) Az 1531-ki kéziratban ezt olvasni a' 314-ik lapon: „ha azért oda nem ertem uona es az haznak calargiat oda nem hittam uona'sa't.“ (itt értetődnek a' szolgák) Ugyan ott a' 11-ik lapon ez áll: „ki az calardos embörnek menekzöiebe be mene.“ Itt tehát csalárd — ot írá-

nak a' osalád helyett, és a' csárda szónak származásához vezetnek bennünket.

chenalt, 335. (csinált)“ Kemeñ teue szörböl chenalt ruhat visele, es sziyöuet, mint Illyes propheta.“ Ez ismét az enek akkori nagy keletét és a' palócz dialectusnak divatát jelenti.

chendesz, 119. csendes) Hogy itt az s-nek sz-vel való felcserélése nem nyomtatási hiba, hanem (mint a' cseresznye cseresnye helyett a' tiszta mellékén) valóságos tájbeli szőejtés, nem csak abból világlik ki hogy a' 151-ik lapon is így van írva: csendeszec, (csendesek) sés a' 205-ken is: csendeszetheti; (csendesétheti) hanem mivel Molnár Albertnél is olvasni: csöndes, csöndesz. Tranquillus, pacatus, requietus, sedatus, placidus, securus. (Kr.)

Chlaustromot, 173,554. (Klastromot) Későbbben kezdték ezen szót magyarosabban ejteni. Molnár Albertnél így van írva: Klastrom, kalastrom. Coenobium, claustrum, monasterium. Az 1531-diki kéziratban pedig klastrom helyett mindenhol monostort olvasni.

coronázattya, 362. (koronázatja) „de nem éle sokat, hanem coronázattya vtan három eszten-döuel meg hala.“ Koronázat. Coronatio. M. A. Actus coronationis. Epist. Pázm T. 1. p 95. Eszterházy Tamás p. 483. (Kr.)

d. Nyelvünknek fő tulajdonai közé tartozik ezen betűnek olly elhatározott ejtése, minél fogva az a' t-vel soha sem cseréltetik el. Valamint az 557-ik lapon a' hetetic, a' 143-kon a' be iratot; hetedic, beiratud helyett csak nyomtatási hiba. A' palóczok azonban, a' mit ők aligha nem a' tótoktól tanultak, a' d-t az i előtt szeretik több helyen gy-re változtatni, 's mondani: gyiák, fögyi, szegyi-ve-

gyi diák, földi, szedi-vedi helyett; Molnár Albert-nél is olvasni a' szeligy (szelid) szót.

Dienest, 430. (Diénest) Itt a' Dionysius szó igen helyesen megmagyarosítva jó elő. De meg van az már az 1531-ki kéziratban is; hanem palóczosan: gienis, 393. genis, 196. 348.

dihösködünc, 360. (dühösködünk) Elég szavunk maradt még, a' mellyekben az ü az i-vel kényőkre cserélgetik egymást,ugymint: dicsőség, dücsőség, fizetés, füzetés 'sa't.

dilkosságot, 67. 152. (gyilkosságot) Komjáti Pál' leveleiben, 1533-ban is előjön a' dilkos. Ennek kiejtésében mai nap a' palóczokkal tartunk.

dohos, 364. „De eg' karomlo talaltatéc, ki azt kezde kialtani hog' bűdös es igen dohos volna a' test.“ Itt a' dohos alatt értetődik: megromlott. Az 1531-ki kéziratban a' 12-ik lapon áll: „dohos mint a' pokol;“ (bűdös) a' 18 lapon pedig: „Mikoron azért eccör eg' poklos ment uona ö hoza ki igön ruth uala es dohos uala 'sa't.“ (bűdös) Ezen szó bűdös annyit tesz, mint foetidus, putidus, olidus, olens. M. A. Dohos pedig egyedül: Putidus. M. A. Most dohosnak mondjuk a' romlottságnak indult eleséget, takarmányt: Lűdösnek pedig mondunk minden kellemetlen szagot, ha mindjárt nem megromlott anyagból támad is.

e. Igen sok viszontagságai vannak ezen magánhangzónak nyelvünkben, azon rokonsága miatt, mellyel az i-hez viseltetik. A' palócz dialectust annak uralkodása jellemzi leginkább, melly helyett a' dunamellékiek az i-t ejtegetik, midőn a' tiszavidékiek e' két tulzani akarók közt közép uton járnak. A' mi e' könyvben a' hosszasas e t illeti, (a' hol el nem feledék) vagy meg van ékelve, (é) vagy alul gajmózza, (e) néhol pedig két e áll az ékelés vagy gajmózás helyett, a' mint midjárt lát-

juk. Midőn továbbá az e nemszócška gyanánt, vagy mint névmása áll a' mássalhangzó előtt, (mint az á) szinte az is vizsás ékkel jeleltetik. (.)

éféli, 703 (éj fele, éjnek fele.) most éjfél. „Mert kichinsegetül fogva oly aietatos volt, hogy gyakorta éféli vtan mind virratig imadkozot “ Ezen szóban az egyik f vigyáztalanságból maradt el; mert a' 188-ik lapon az effelikoron (ejfélkor) szóban megvagyon, mellyben is az első f a' könnyebb kiejtés végett i-ből változott át; mert egyébként ejfelikoron-nak kellene lennie; minthogy a' gyűkszó akkor is az ei (éj) volt, a' mit is a' 187-ik lapon az ejnec szó bizonyít. A' koron ragaszték-nak már most utólját elhagyjuk, 's csak a' mikoron-akkoron-ban maradt fen még emlékezete.

eġenketis, 165. (egyenként is) „Mikor az Anġaloc es egyeb szentec menybe könörögnec, vagy chac közönsebgel à tellyes anyaszentegyhazert—vaġ eġenketis mindenikünkert, — akkor űkis közbeiaroc.“ Az 1531-ki kéziratban ezeket olvasni: ez-tendönked, 113. feienked, 97. naponked, 24, 329. esztendönként, fejenként, naponként helyett. Tehát valamint a' köznép' szájában a' kend kéd-re, úgy itt a' ként két-re és kéd-re változott. Azonban más felekezetnek siucs itt végképpen beszéde megvetve, mert a' 74-ik lapon fejenkent van írva.

eġ olykor. 276. (valamikor, idővel) „hog eġ olykor oly haborusag tamad a' hit ellen 'sa't.“ Egy ollykor. Aliquando, cum tempore M. A.

eġüld, 47, 714. (többször, közönségesen.) „Mert a' mely egyhazi ember, elegtelen voltat hannya, es aual ád okot rulla hogy sem praedicallot sem à szentsegeknek szolgaltatasaba nem gyakorlotta magát — eġüld ānac fogia mondani Cristus

itelet napian. Miért nem attad az en penzemet à penz ualto asztalra?“ És a' 714-ik lapon: Es ha mindenkor nem vigyazunc, együld olykor iöhet hogy keszületlenül talál minket.“ Egygyüld. Ne forte, forsan. M. A. Passim Egyöld, aliis Igyöld, Együld. Telegdi Hom. 3. R. p. 47. 731. (Kr.)

egybe veszénec, 554. (öszszeveszénec.) Egybe veszés. Contentio. rixa, (Kr.)

egyebüe, 276. (egyebüvé, máshová) hog ide Nagyszombatba auag egyebüe—szaladnac neha gyonni 'sa't. A' 346 lapon: egyebünt. egyébünnet Alicunde, aliunde. M. A.

egy ollykor, 703 (valamikor, idővel.) Egy ollykor. Aliquando cum tempore. M. A.

el be, 64. (be) „De à ki el be nezend à szabadsagnac tökelletes törüenyebe 'sa't. A' millyen az el annyira. Usque adeo, M. A. az El messze. Faludi U. E. 1. R. p. 78; szint olyan az el be, melly a' palóczoknál most is divatozik.

ellenzetünc, 659. (ellenzetünk, gátoltatunk) Ellenzék, ellenzet, soromp, gát. Sz. D. Obex, impedimentum v. agger, moles, septum. S. I. (Kr.) Ellenzés, Repulsio, refragatio, cohibitio. M. A.

Ellyen, 350. (Illyen.) Az 1531-ki kéziratban is elles, elletenöket, ellethen-t olvasni az illyes, illyetényeket, illyetény helyett. Itt is csak azt látni, hogy régi íróinknak a' palócz dialectus volt leginkább kezökre.

előtte iarot, 325. (előljárót.) „es minden rész-nec előtte iärot szerze.“ És a' 409-ik lapon: elö-tünc iaro: (előljárónk.)

em, 163. (im) „ved eszedbe, em meg sei-

tem è kerdest.“ A' 659-ik lapon pedig olvasni :
Imezértis

eppète, 68. (építé.) „Azt akartac à mi eleinc
hog közönséges emlekezet legyen à keresztyenec
közöt, Istenec amaz chelekedetirülis, mi modon
az ü emberre leiendő szent fianac tisztasagot an-
nyát teremté es eppète.“ (plasmavit.) A' 173-ik
lapon: Attya halala vtan siciliaban hat Claustromot
rakata. Hetediket peniglen Romaban—eppeté'sa't.“
(aedificavit.) A' 121-ik lapon pedig ezt olvasni:
eppetésére. „Keues az, hog en szolgam vag la-
kobnac nemzetségénec fel eppetésére es Israele
el pusztetottatnac vissza hozasara.“ (Föl építi. In-
staurat. M. A) Itt ezen szó két p-vel iratik; ellen-
ben az 1531-ki kéziratban „az epöthe 143. epöty
vala 305. epöitessenek okaert 199. 200. szavak-
ban mindenhol egy p. áll.

es, 27. (és.) Nevezetcs, hogy ambár sok he-
lyen meg vannak ékelve a' hosszszas magánhang-
zók; de az és-en sem itt, sem Péchi Lukachnál
sem Monoszlóinál nem találtatik ékelet. Ez azt
gyanitatja velünk, hogy az és még akkor röviden
ejteték, a' mit is az is (etiam) testvérje, melyet
röviden ejtünk ki, bizonyít.

esztekeit, 690. (ösztokéit, ösztöneit) „Es a-
zon keri (az Istent) hogy menyből reia tekenchen,
à testnec esztekeit auag meg allassa benne az ü
könyörgesiuel auagy batorsággal szenuedtesse velle.“

ett, 336.^f (evett.) „Es miuel hog az angal
azt monda, hog bort es erős italt nem iszic,
köuetkezik, hog chac vizet itt. (ivott) Olly
keueset ett es itt ezekben is kegid, hog Chrisz-
tus azt meri mondani felöle, hog sem ett sem
itt, az az, fölötte szükön vett hozza az eledelbe
esitalba.“ Ezen ett, itt szót a' palóczok szinte átal-
ják a' más tájbeliek előtt mondani, és ezen tar-

tózkodásuk oka, hogy az evettem-ivottam-ot is elmondják.

euödnünc, 378. (evödnünk.) „Annac okaért nem kel azon euödnünc, à mibe semmi ketség nem lehet.“ Evödik. Consumitur, absumitur v. jurgatur, rixatur. S. I. (Kr)

exeriglen, 67. (ezerszer) „Az Isten is azt beszélli maga felől, hog—soc ezeriglen irgalmasságokat chelekedic 'sa't.“

falkaig, 52. (Falkáig, darabig.) „es a' harmiczadik Psalmust kezde olvasni. Mellyet minec vtanna eg falkaig olvasot volna 'sa't “ Falka Frustum. M. A.

fégelem, 160. (fegyelem.) „Bizony az, hog semmi fégelem a'ug oktatás nē lazcic mostan örömré lenni 'sa't. És a' 238-ik lapon. „A' bölchis arra int minket hogy semmive ne vegyüc az vrnac fegyelmet.“ Fegyelem. Redargutio, disciplina, correctio M. A. Fegyhetetlen. Irreprehensus. M. A. (Kr.)

feleinket, 659. „Imezértis kel szeretnünc feleinket 'sa't.“ Feleim, proximi mei M. A.

Fénec raita, 44. (Azon félnek, attól félnek.)

Fig, 112. (függ.) „Mint az innepnec kilső szenteleset, mely a' kezi munkatul valo nyugodasban fig 'sa't.“ És a' 152-ik lapon: „Fig először a' parancholatnac keues voltában.“ Valamint a' 666-kon is ezt olvassuk: Az regi bölchec eleget tudakoztanac raita, minemü dolgokban figyel (figjen, függjön) az igaz boldogság. Már most a' függ ide a' ban ben ragasztékú nevekkel nem fér meg, azért mi helyette az áll ígét teszszük, és mondjuk: inelly a' kézi munkától való nyugovásban áll—Áll először a' parancsolatnak kevés voltában—minémü dologban álljon az igaz boldogság.

folyamiec, 690. (folyamjék.) Es a' 681-ki lapon: folyammunc, (folyamunk.) Folyamik. Confugit, confluit. M. A. Folyamás. Perfugium. M. A.

forgodgyéc, 707. (forgódjék, forgolódjék.) Forgódás. Versatio, occupatio, actio Forgódik. Versatur in opere M. A.

fő hadnagságot, 363. (fő hadnagyságot) „ég akarattól szent Laszlo kiralyhoz köueteke küldene, es ütet kerec, hog a' több feiedelmec között a' fő hadnagságot fel uenneie.“ Had-nagy. Tribunus militaris, strategus, bellidux. M. A.

fulakit, 250. (fulákit, fulánkit) Fúlák. Aculeus, spiculum. Fúlákos. Aculeatus. M. A. A' palóczoknál fulláng; 's eredetikép fullám, (mint hullám) a' kigyótól véve, melly fűv, midőn fuvlámját kiölti.

g. A' lágyított betűkkeli élésmód mai nap sincs még elhatározva, 's a' gy-nyal most is ott vagyunk, a' hol Telegdi volt. Ő azt az írásban kétfélekép adá; ékelt g-vel, (g) ugymint: hog, vg; (hogy, ugy;) vagy gy-nyal, ugymint: hogy: 27, vgy, 45; a' hol pedig kettőztetnie kellett, mint a' 294ik lapon a' Meggyünc szóban, az első g re az y helyett éket tett, és jobban irt nálunknál, kik ezen szót csak így írhatjuk ki: meg-gyünk, vagy a' sok y-nyal: megy-gyünk. (mit tegyünk.) — A' gy azonkívül is igen kitünő 'a' Balaton vidéki, göcsei 's palócz dialectusokban, hol igen sok helyen j helyett áll a' birtokos nevekben, (módgya, bottya) az igéknek hajtogatásiban, (mondgya, tudgya, láttya) 's egyébként is, (gyere, gyerünk.) Némellykor d helyett áll, u. m gichösége, 519; némellykor pedig d áll helyette, u. m. dikkosságot, 67, 152 hadni, 39. vadnac, 232, 578. (vagynak) — A' mi a' kemény g-t illeti, a'-ról igen kevés itt az

észrevenni való, egyéb hogy azt k-ra változva látni a' kazdag 80,280 szóban, és göröc szó is a' 182ik lapon egyszer c-vel iratik.

gakorlatossággal, 319. (gyakran, gyakorta.) Gyakorlatossággal, Frequenter, frequentissime. M, A.

gazdaia, 529. (gazdája.) „Bodog á Marta aszony, ki öröc emlékezetet talala maganac velle, hog á mi idvezitönknec gazdaia lön.“

gichösége, 519. (dicsősége.) Ugyan azon lapon olvasni dichöségre, dichöseget, dichöetheti. Vigyázatalanságból van itt g, (mellyen ékelésnek kellene lenni) a' d helyett; mert egyébként többször is megjelenne ezen szó palóczos alakban.

gerelyekkel, 88. (gerelyekkel.) „Es minec vanna halakra karhoztatta volna, — gerelyekkel által verete ütet.“ Gerely. Lancea, verutum, sparus. M. A

h. A' mi ezen betűt illeti, kivevén az Imreh, Ioseph, Mathias és Thamas szavakat, mindenhol a' maga rendje szerint használtatik.

habarusag. 569. (háborúság) A' 710-ik lapon már haborusag áll. Itt- 's néhol másutt is a-val van az o felcserélve. Ez a' régiebbeknél még többször történt meg. Az 1531-ki kéziratban gyakorta olvasni: apastal, aranas, apostol aranyos helyett.

hadnaggya, 45. (hadnagygyá) „es pasztorbol hadnagya lön.“ lásd főhadnagságot.

halalakoron; 538. (halálakor.) A' régiek mondák kilenced ora koron. A' mikoron, akkoron szavakat még hallani; hanem a' több illy félek már elavultak.

halgassacza, 60. (hallgassad) „Halgassacza, mit beszél á bölch.“ És a' 128-ik lapon: „Cyrillusis

az Hierusalemi pispóc, ez mai praedicatioiban halgasacza mit beszél.“ Az 543-ik lapon pedig halgassacha, (hibából) halgassacza helyett. Ezen szólásmódot a' palóczok híven megtarták 's mai nap is mondják: lássacza, neszecze, noszacza.

Halhacza, 337. (halljad.) „Halhacza mit mond vala ezeknek.“

hatod, 179. (hatodik.) „Az időről mondgya, hog' hatod holnapban.“ A' 111-ik lapon: Másod kérdés; ellenben a' 114-ken: Masodic Része.

hedegülni, 364. (hegedülni.) „Kinec halálan (szent Lászlón) ez egész ország oly igen meg keseredec, hog' három esztendeig gyaszlac ütetes addig sem hedegülni, sem tanczolni, sem egeb keppen valo vigasagot senkinec nem volt szabad mutatni “ Ezen szó is meg van mai napig a' palóczoknál, a' mint én azt már rég a' Tud. Gyűjteményben a' palócz szók között megemlitém.

hetuenszer valo hetszer, 153. (hetven hetszer) „Nem chac hetszer hanem hetuenszer valo hetszeris kesz neki meg bochatani ha meg tér.“ Ezen különös szólásmód már szokáson kívül van.

heuolkodgyanac, 644. (hivalkodjanak.) „Ne heuolkodgyanac hanem munkalkodgyanac hiuen kedig nem hitetlenül.“ A' 355-ik lapon továbbá ez vagyon: „Az is gonduiselő cheledes embert vcti peldaul ki nē szokot heuolkodni auag uestteg heuerni, hanē mindenkor szorgalmatos gondot visel hazara 'sa't.“ A' 41-dik lapon heuolkodoc, (hivalkodók.) Ezen szó az 1531 ki kézírathan így olvastatik: hiuolkodo. Mihelyt a' gyűkszó hiú, melyből származik: hiúság; akkor az ige: hiu-olkodom, és az o-nak akkor is megkellene maradnia, midőn a' könnyebb szóejtés miatt az u-t v-re változtatom,

's kellene mondanom: hivolkodom, hivolkodás, a' mit is a' palóczok megtesznek.

heuu, 620. (heuv, hiú.) „Ne legyetec, vgy mond nekünk sz. Palis, heuu dichőségnek keuanói.“ A' 701-dik lapon: „es semmi hiuu dichőségnek keuansága ninnen benne.“ Az 1531-dik kéziratban olvasni palóczosan: heuan, 159. és du-na mellékiesen: hiuan, 160.

hin, 547. (hive, credebat) „kit haluan Sara nem chac nem, hin, hanem megis meute 'sa't.“ Illyen a' lön, tön, vön, (leve, teve, veve.)

hinoioc, 56. (hivnök, hivnánk.) „miert nem meltan hinoioc mi azt mennyei kiralne aszonnac, ki az meñnec es földnek kiralat mehebe fogatta 'sa't.“ Illyen az erdemelneiec. 61 ielentenie, 704.

hivatallyanac, 135. (hivásának.) „Vegezetre, hozzá hi mindeneket nyugodalmat igeruen azok-nac a' kic engednec az ü hivatallyanac.“ Ugyan azon a' lapon: „es Fülöc mellöl bocsatac az vrnac hivatallyat.“ Hivatal. Vocatio. it Officium. (Kr.)

hiuéta, 543. (hiúétá, hiúitá.) „Meg hiuéta es meg alaza magat, azt iria szent Pal, engedelmes lön, mind a' keresztnecc halalaig.“ Meg hivétja. Ex-inanit. Telegdi Hom. 1, R. p. 333. (Kr.) hivon, (hiuon) Vacue, inaniter. M. A.

hiuu, 641. (hiüv, hiv.) fidelis. „Mikeppen szent Pál iria Titusnac, hogy a' pispöknec olynac kel lenni, ki tugya a' tanetasra valo hiuu beszedet 'sa't.“ És a' 705-ik lapon: „holot az hiuu kereszt-yenectül — nag' tisztesseghe, es büchületbe tartat-ec.“ Itt a' szerző a' régieket követé, kik mint az 1531-ki kéziratban látni. ezen szót így irták: hi-uv, (hiüv,) a' mi annyit tesz, mint a' mai hū, Hanem még más alakban is találtatik itt ezen szó.

A' 40-ik 156-ik és 704-ik lapon így van írva: hiu, (hiv) a' 181-ik lapon pedig: hiüi, (hü)

holtalkelue, 51. (holnapra kelve) Es mikoron arrul tanachkoznánac, ki volna méltó arra a' tisztre, azt ielenté Isten nekic, hog' valamely Miklos neuü ember, holtal kelue reguel leg' először az éghazba menne, azt akarnaia a' Myreabeli Pispökségre fel emeltetni.“ Holval, Cras, mane. Holvali. Matutinus, sublucanus. M. A.

hon, 107. (hon, otthon) „Es az aszoniallat hon maradgon harmicz három napig 'sa't.“ Ugyan azon a' lapon: „Es othon maradgon hatuan hat napig,“

hon, 287. (hol.) „es hon kellyen iarnunc, ha el nem akariuc veteni az utat.“ És a' 390-ik lapon:“ Ha tenekedszerelmed vagon en hozzam, lessen hón azt meg mutatnod es hol gakorlanod.“ Itt tehát van: hon, hón, hol, a' mi mind egyet tesz.

hugō. 533. hugom.) „Marta kedig—meg alla es monda: Vram ninchene gondod reia, hogy az en hugō engemet egyedül hagy szolgálni?“ Comaromi C. György' Magyar Bibliájában 1688. pedig ugyan ez így áll:“ Uram nintsen gondod reá, hogy az én néném tsak magamat hagyott szolgálni?“ A' soror mea egyiknél hugom-ra, a' másiknál néném-re van fordítva. Ennek az az oka; mert sem a' soror-nak sem a' frater-nek nincs átalányos neve. Én a' frater-t férkének nevezném. Az öregebbik férke maradna báty; (bátya) a' fiatalabbik öcs A' soror lenne nőke. Az öregebbik nőke lenne nén, (néne) a' fiatalabbik a' férfira nézve, hug; a' nőnemre nézve nőcs.

i. Ezen betü a' romaiaknál a' j helyett is szolgált. Ugyan azok után indulván a' mieink is, a' sza-

vak' elején és közepén a' j helyett i-t tevének, egymint: iarmunc, 48. (jármunk;) iol, 48. (jól) eiel, 50. (éjjel,) szopia, 50. (szopja.) Igen nagy atyafiságban van ezen magánhangzó az ü betűvel is, úgy-hogy számtalan helyeken kényökre váltogatják egymást, a' mint azt a' dicsőség, dücsőség fizetés, füzetes, idő, üdő, idves üdves 'sa't. szavakban tapasztaljuk. Egy helyen y helyett is áll az a' 670-ik apon a' folio (folyó) szóban; hanem csak vigyáztalanságból. Sokszor e tetetik helyette, mint már jelentve volt; némellykor pedig y a' lenny, 171. (lenni;) menny, 672. (menni; tudnya illic, 196, (tudnia illik) hy, 681. (hí, vocat) hya, 55. (hia, vocat illum) szavakban.

iaijgata, 669. (jajgata és ugyan azon a' lapon: iaigatása. Itt azt gyarítani, hogy a' jaj-ból jajit (most jajdit, ejulat) ige származhatott, melynek frequentativuma lett azután a' jajigat, azaz: többszörte jajít.

igenket, 578. (igénként) „Mi az Euangeliumot nem magyarazzuc rend szerent es igenket.“ Az 58-ik lapon pedig olvasni, mondása kent. Tehát a' szerző ebben is hol a' régiekkel tart, hol a' korabeliekkel. lásd égenketis.

igeruen, 170. (igérve) „Vgy szoktác az Euangelistac gyakorta írni, hog' be tölt à mi a' törüenbe meg volt igeruen.“ És a' 62-ik lapon „mind azoc, mellyec à Bibliaba—meg vadnac iratván.“ Esztergom táján eleget hallani: mutatval, taszitval, választval, mutatva, taszitva, választva helyett.

Imreh, 556. (Imre) és a' 704-ik lapon is Imrehet (Imrehét.) Hanem h nélkül még is többször áll ezen szó, 's jele hogy a' szerző csak vigyáztalanságból írta az Imreh szót.

ingen, 313. (ezentúl) „à mint ingen maid meg hallyatoc.“ Ingyen majd. Mox, e vestigio, confestim. M. A.

ingen sem, 237. (semmikép, mégcsak,) „Es annera meg vtaltatunc, hog ingen chac keresztyenneknec sem neuzeitetünk.“

inkáb, 185. (inkább.) Előbb, ugymint az 1531-ki kéziratban szüntelen ionkab, vagy jonkab áll. Innen következtetem, hogy az inkábbbnak a' gyüke a' jog.

ioszagos, 40. (jóságos) „Ezec annera elő mentec minden ioszagos chelekedetekben 'sa't.“ A' 79-ik lapon is „ioszagos chelekedet.“

ioszagos, 530. (jóságos, birtokos.) „ki noha ioszagos nemes aszony-va, mindazaltal nem szégyenlé à mi vrunc körül való sürgölődést.“ E szóról azt mondja Révai Antiqu. literat. hung. 252-ik lapon: „*Jóság*. Hodie quidem substantia est, et possessio; olim vero pro virtute, hono opere, sumtum; vti hodie *jóság*, quod proprie bonitatem valet.

ires ruha, 60. „Sem à fü, sem az ires ruha nem gyógyetotta meg üket vram, hanem à te bezeded, mely mindeneket gyógyet.“ Ires ruha, Emplastrum, cataplasma. M. A. (C. M. Kr.)

is, 43. (et, etiam, quoque M. A.) Ezen foglaló részecskét a' régiebbek az és-től az írásban nem különböztették meg, valamint az 1531-ki kéziratban még egy is re sem akadni. Itten azonban gyakorta meg van az a' maga helyén, ugymint a' 167 ik lapon és egyebűt is olvasni: *mégis*; de vannak azonban helyek, a' hol a' szerző megfelekezvén az újabb írásmódról, a' régiekkel tartott 's miis helyett mies folyott ki tollából.

istap, 201. (istáp.) scipio, bacillum, virga, pedum M. A. „Iakob meg mondotta vala hog el vetetic Iudabol a királyi istap.“ És az 542-ik lapon szinte van „királyi Istap.“ (sceptrum)

ilt, 336. (ivott.) (ugymint ett, (evett) lásd ett.

iü, 38, 65, 180. (jó, jön.) „Midön masodszor el iü a vilagra 'sa't.“ Így van továbbá: iüön, 103: iüoenec, 52; iüni, 419, 359; iüuen, 78; iüsz, 103; jöjjön, jönnének, jönni, jöven, jösz helyett. A' palócz is mondja: jüjjön, jün, jüve, vagy is inkább: gyüjjön, gyün, gyüve.

k. Itt még ezen ugynevezett magyar betű nem tudá a' latin c-t legyőzni. A' szó végén mindég, közepén gyakorta, 's elején is a' c hatalmaskodik, mint azt fellyebb ugyan azon betűnél környülményesen elmondánk. Hogy a' k helyett ch is tetetik a' gyermecheket 114. szóban; sőt g is a' kezdég, 44. (kezdék) kilenczedig 351. (kilenczedik) szavakban vigyáztalanságból, nem nagy figyelmet érdemel.

kazdag, 89. 280. 602. (gazdag.) Ezen szót a' szerző átaljában k-val írta; azonban az 529-ik lapon a' „gazdáia“ szót is olvasni. Itt többnyire a' régiekhez alkalmaztatá ő magát; hanem a' vég-ső k-t (kazdak) átallá meghagyni.

kedig, 68, 78, 152, 172. (pedig.) Több helyen azonban pedig, 167. pediglenis 44, 70, 153, 179. áll A' szerző előtt, ugymint az 1531-diki kéziratban a' kedig szó palóczos alakban jelenik meg, a' mint ezt a' kegek, keghék, kegiklen, (kegyek, kegyiklen) szavak bizonyítják, a' mit is ő az 533-ik lapon kegig-et írván, utánózni kívánt.

kegyonac, 337. (kigyónak.) Itt is a' szerző részint a' régi írókat 's a' palóczokat követé, va-

lamint a' 645-ik lapon is kegyot irt, részint az ujjabb szokáshoz hajlék, és az 599-ik lapon kigyokat és kigyot olvastat;

kemén képpen, 134. (keményen) „Kemén képpen meg fedde Christus azokat a városokat 'sa't.“ Most a' képpen szót csak akkor használjuk, midőn nélküle nem szólhatunk adverbialiter, úgy: mint: kiváltképpen, valamiképpen, voltaképpen.

kench, 244. (kincs.) A' 89-ik lapon; *kenche*; a' 184-en pedig: *kencheket*. Ha ez a' szó a' kény (*Delicium. M. A.*) szóból ered, és annak a' diminutivuma, (kénycs, mint kegy, kegyes, kecs;) akkor a' kénecs sokkal jobban van mondva és írva, mint a' kincs

keres, 168. (kőrös.) „Bihar varmegeben a keres mellet ég varast eppete, kit Varadnac neveze 'sa't.“

keresz, 168. (keresel,) „De ha nem magad nac hanem Istennec keresz dicsőséget 'sa't.“ Illyenek a' futkos, egerész, vadász, kedvez, hordoz igék, mellyeknek második személyök tiszamellékieken: futkos-sz, egerész-sz, vadász-sz, kedvez-sz, hordozsz; nálunk pedig: futkos-ol, egerész-el, vadászol, kedvez-el, hordoz-ol.

keresztjeneknec, 222 (keresztényeknek) A' krsztyan szóból ered, 's azért a' tyén közelebb van nemzőjéhez, mint a' tény; hanem ez meg magyarosabb.

késen, 112. (későn.) Késen. Tarde, sero. M. A. P? (Kr.)

keszerette, 704. (kinszeríté.) „Annac okáert az ü attya—nem soc idő mulua hazasságra keszerette szent Imrehet 'sa't. A' 123-ik lapon olvasni: keszerettenem; (kinszerittenem) a' 157-en:

keszereteni; (kinszeríteni) az 130-kon pedig: keszerítésből, (kinszerítésből.) Az 1531-ki kéziratban ez áll: kezöritek, 283. kezörithy, 338, kezörítéseből, 72. (kinszeríték, kinszeríti, kinszerítéséből)

keteputaiat, 356. „minden időben örzi es örzeti penzet es egeb keteputaiat 'sa't.“ Keteputa. Instrumenta, vasa, utensilia, supellectilia. Ezen szót Dankovszky a' à καὶ τα πάντα-tól, (et varia und allerley) származtatja.

kett, 155. (két, duo) „mellyiket valasztottad ö kett közzül 's a't.“ Talán az ő vigyázatlanságból maradt el, 's akart lenni: kettő.

kettő vagiac őket. 361. (ketté vágják őket.) Az 554-ik lapon ezt olvasni: neggye vagatá, (négygyé vágatá.)

kezzel, 602. „Touaba meg magyarázza minemü kezzel vehettyük el az ü iv tetemenyit. Hitel. A' hit az eszköz, mely à Christust minden ia-uaiual miēinke teszi.“ Itt a' kez annyit tesz, mint medium, 's az eszköz sem egyéb mint medium; (instrumentum.) csak abban különböznek, hogy a' kez, (köz) általányos; az eszköz (kéziköz, keziköz, kezköz, ezköz, eszközü) manuale, medium (instrumentum) pedig határozottabb értelmű. Dankovszky az eszköz szót a' σκευός instrumentum szótól származtatja.

kietlēbe, 335. (kietlenbe, pusztában) „Még germec korában el hága ez uilagot es kietlēbe lakéc.“ A' 427-ik lapon pedig: „à keresztyenecszerete szerent à pusztaba es kietlenbe futnac 'sa't.“ Kijetlen, kietlen. Inamoenus. it. solitudo, eremus, vastitudo, vastitas, vastities. M. A. Epist Pázm. T. 1. p. 163. (Kr.) Itt a' pusztaság és kietlen, mint látjuk, ugyan azon egyet tesz; hanem a' praediu-

mot kietlennek még sem nevezhetjük ; tehát az idegen puszta szót egy könnyen el nem mellőzhetjük. De nincs e ezen szó azok közt, a' mellyekről így ír Révai Antiqu liter. hung. nevű munkájában a' 89-ik lapon: „Obseruo multa praeterea, (vocabulary) vtrisque (hungaris et slavica) communia, ad vtrosque ab aliqua, altiore, et communi olim origine, propagata esse.“ 'S valóban a' sláv puszta, német Wüste, latin vastitas rokon hangulatjoknál fogva erre például szolgálnak.

kilömb kilömb, 300. (különb különb.) „Mihelyen Pinkösd napian a' szent Lelket vevéc (az Apostolok) azonal kilömb kilömb fele néluen szól-lanac.“ Itt is a' régiekhez ragaszkodik a' szerző, kik így írának: killöm killöm, vagy killömb kil-lömb, mint ezt az 1531-ki kéziratban látni; hanem a' 419-ik lapon különbözö-t is olvasni

korokat, 530. (kórokat) „Es mikeppen a' mi vrunc nem vtála a' poklosokat, korokat, beteg-et 'sa't.“

könyübe, 239. (könyvbe.) „Szep peldat talalunc errül az apostoli chelekedekrül iratot könyübe.“ A' 691-ik lapon pedig így van e' szó írva: könyuu, (könyüv)

lakodalmat, 245. (lakást.) „es ü hozza me-günc, es ü nalla lakodalmat szerzünc.“ Ugyan ezt Comárominál így olvasni: „és ahoz mégyünk, és lakást annál tészünk.“ Egyébként lakodalom Convivium, epulum. M. A. A' dunamellékieknél pedig mindég convivium nuptiale.

lénec, 246. (levének.) „mert nem reszeges-keđenec, nem dobzodánac, nem lénec tisztátalanoc 'sa't.“

Luciper, 563. a' 629-ik lapon pedig Lucifer. A' nép' szövejtését sem veté meg a' szerző az írás-ban; hanem a' rendes elnevezést is megtartá.

maga, 206. „(mégis)“ „De maga kilömben volt a' dolog.“ Maga. R. Cum tamen, quamquam. M. A. Rám fogták, maga (noha) ártatlan voltam. Sz. D. (Kr.)

marhaiokat, 89. (marhájokat, vagyonjokat.) „Peter haluan ezeket, es ertuen hogy a' kic minden marhaiokat el hadnaiac, azoknac iutalom igeretneiec 'sa't.“ A' 353-ik lapon: „senki ez vilagi marhába, ioszagba, kazdagságba ne bizzéc.“ Marha. Res, substantia, peculium, possessio, bona, opes, grex, armentum, merx. M. A.

medgyünc, 189. (mit tegyünk.) No medgyünc neki ha az? Pázinánnál is olvasni: Medgyünc, (mit tegyünk) Meágyenek, (mit tegyenek) Préd. 1191. (Kr.)

Me'gyünc, 291. (mit tegyünk.) „Me'gyünc tihat mi es houa fordullyunk, ho'g lathassuc az Istennec orczaiat?“ A' 401-ik lapon szinte illy értelemben: Meggyünc. Látni, hogy ezen szó három félekép van írva.—Megyek (Megygyek.) pro mit tegyek. Quid facerem M. A. Megygyünc pro mit tegyünk. Quid faciamus. S. I. Ugyan ott: Metsz vele, pro mit tesz vele. Metszek, metszünk pro mit teszünk, mit tegyünk. Quid facerem? quid facto opus M. A. Metszesz vele. Mit téssz vele (Kr.)

menire. 39. (mennyre;) és a' 224-ik lapon: meniuel, (mennyivel.) Valamint itt, szinte másutt is fősvény volt a' szerző a' betűk kettőztetésében, a' mint azt többször tapasztalánk.

mertekelnén, 115. (mérsékelvén.) Mértékli, mértékeli. Temperat, parcit. S. I.

mettetic, 223. (metszetik.) Met, meti. R. loco Metsz, metszi. Margit Élete p. 45. (Kr.) Innen jó metél, metélt. A' met (metsz) a' palócoknál most is közönséges. Hanem a' szerző az Tud. Gyűjt. XI. Kötet. 1841.

ujabb szokás szerint is ír a' 241-ik lapon: mecen, az mecző kés el meczí; és a' 235-ken, meczed.

meuessenec, 187. (nevesscnek) „Had meues-senec à feiec fordult emberek, leszen még oly idő, hog' siralomra fordul az ü meuetiségec.“ Ugyan azon a' lapon: meuetic; a' 230-kon: meuetéc. Mevetni, nevetni (szmevati, illyr.) ridere, lachen. Dank.

mia, 355. (miatt.) „hog' az oruoc mia kárt no vallyon.“ Ez némelly tájakon most is szokásban van. Miatt, Miá, Miátt. Ob, propter, prae. M A.

mies, 158, 166, 159. (mi is) „Miképpen mies à mit meg vtalunc, ki szoktuc okadni.“ 158. Ugyan azon lapon: „Valami effele haszonnac kel az eghazi nepekben is talaltatni 'sa't.“ lásd is.

mire, 47. (miért.) „Ha ertetted elegtelen voltodat, mire nem bohattad ki kezedből a' püspökséget, Praepostsagot 'sa't.“ Mire. Quare M. A.

miuelem, 68. (cselekszem, teszem.) Talam azt keuannatoc én tülem, hogy ez mai innepuec okat adnam, — Meg mivelem örömezt.“ A' 704-ik lapon: „es azon könyörögne Istennec, hogy meg ielentenéie neki mit miuelhetne, ü szent fölségénec leg kedvesb dolgot“ Szinte a' 714-ik lapon a' miueli is illy értelemben van. Múoel, műveli. Mivel, mivel. Operatur, facit, laborat, efficit, elaborat. M. A,

n. Valamint a' lágy g, úgy a' lágy n is kétfélekép iratik, ugymint ékkel, (ñ) és lágyítóval, (cly.) p. o. nilatkozanae, 188. nyugottya, (nyugtatja) 713.

nam, 322. (nám) „Nam senki ninchen á te rokonsagodba ki é neuel neueszttesec.“ A' 333-ik lapon is szinte ezt olvasni. Nám. En, ecce. Pesthi' Meséji p. 8, Telegdi Hom. 1 R. p. 561. (Kr.)

nepec, 388. (népek.) „az apöstoloc, egyeb pispökök, es eghāzi nepec 'sa't.“ És a' 158-ik lapon. „Valami effele haszonnac kel az eghazi nepekbenis talaltatni.“ Most a' népek helyett személyeket mondunk.

neü, 198. (név.) „Es hiuod az ü neuet Iesus-nac: az ez, szabadetonac, mely neü az ü tisztit mutattya meg mi legen.“ Valamint a' könyü, könyv; hiü, hiv; ugy a' neü, név.

ñilatkozanac, 188. (nyilatkozásnak, nyilának.) „meg ñilatkozanac à tömlöchnec aital, es a' foglyoknak köteli mind meg odánac.“

nöszestül, nösztöt, 709. (nőszéstől, nőszött.) „De a' ki à nőszéstül nem erkezc oda menni, mentseget sem keresse magánac, hanem chac azt mondá, hogy ü nem mehet, mert meg nösztöt.“

nyavalyáual, 591. (nyomorúsággal.) „Phocas vtan Heraclius lön chazarrá, ki midön erőtlembnec esmerneie magát Cosdroasnal (vg mint ki immar, soc kart töt' vala neki es soc nyavalyával illette vala ütöt) bekeseget auagy frigyét ker vala tüle.“ A' 603-ik lapon is illy értelemben vetetik a' „nyavalyatoc.“ Nyavalya Miseria, aerumna. M. A.

nyluabban, 291. (nyilvábban) „Mely esmeret nyluabban vagyon az vy törueñbe 'sa't.“ Nyilva. Aperte, patule, v. apertus, manifestus. Nyilvák. Aperta (miracula) Pázm. (Kr.)

nyugottlac, 93. (nyugtatlak.) „Iertec en hozsam mindnyaian — es en meg nyugottlac titeket. Nyugot, nyugotja. Quiescere facit. M. A. Pazm. Kal. p. 335. meg nyugotja. Requiescere facit. Zvonarics. 1. Rész. p. 236. (Kr)—Illyes a' nyugotni, 150. nyugottya, 146, 713.

o. Ezen könyvbeni némelly szavakban az o-t a-val cserélék el, ugymint:: alnac, 44. 365. (álnok;) habarusag, 559. (háborúság;) Kalachai, 555. (Kalocsai, colocensis; Kaptalansagot, 363. (Káptolont;) e-vel az egynehanszer 284, 362, 396, és hozzá hasonló szavakban. Több hosszás o felett egyes ékelés helyett kettős van, (ô) ugymint: ôc leuelből, 362, ôni, 111. (ôvni.)

oc leuelből, 362. (ok levélből.) „A' szent Benedec Clausromatis Bars varmegeben à Garan vize mellet vgan ezen Geysa eppéte, mikeppen megteczic az ü ôc leueleből melyet égnehanszer olvastam.“

oddnac, 188. (ódzának.) „es à foglyoknak köteli mind meg odânac.“ A' palóczoknál ovd vagy ôdd, solvit, ôddom, solvo, ôddik, solvitur, ôddék, solvebatur, ôddának, solvebantur.

ollyatan, 43. (ollyatén.) Ezen szónak régi végződését megtartá Telegdi; de az e-t a-ra változtatá; mert előtte az 1531-ki kéziratban az 5-ik lapon így irtak: oletan, olietan. — Ollyatán. Ejuşmodi, talis, istiusmodi. M. A.

ondoc, 51, 70. (undok.) és a' 108-ik lapon ondogságból. Innen származik a' vak ondok, vakandok, talpa.

oni, 111. (óni. ovni.) Innen származik az ótalom, ovtalom, oltalom; az ôd ovd, olt, solvit, Óv, Óuja, Ójja Cavet, tuetur. M. A. Defendit, protegit. S. I. (Kr)

orczaazác, 159. (orczázzák) „Nem hizekednec nekic, es nem kedueznec, hanem kemeñen feddic, es orczaazác üket.“ Orcáz, orczaazza. Probro afficit, confundit. M. A.

oru, 355. (orv.) „Azt kedig tudgyatoc, hogy ha tudta volna à cheledcs ember, az cinec mely

reszen iöt volna az oru, bizony uigyzot volna 'sa't.
A. 355-ik és 431-ik lapon: oruoc; a' 173-kon: oruot; a' 67-ken orzást; a' 672-ken pedig oruu, (oruv) Or. Fur, furax. M. A. Tolvaj, Praedo, latro. M. A. és így különbség van az or és tolvaj közt.

osztón, 313. 381, 528. (osztán, osztén, aztán, azutá.)

ö. Ezen magánhangzó a' tiszamelléki dialectusban igen kitünteti magát; mert a' hol csak a' nyelvnec szelleme engedi, vagy is a' közép e helyett mindenhol hallatik, a' feleségöm, könyér, mögöszöm, szömöm 's több efféle szavakban. Tegldi azonban képesint élt vele; sőt némelly helyeken e-vel cserélte fel azt előszer, 609, többszer, 713, beuu, 92. (böv) beuen, 40, 363. (böven) szavakban; valamint ü vel is, így irván: büitölenec, 50. ü, 49 (ó) üc, 608. (ók) ütet, 45, (ötet,) üchet, 241. (öcscsét,) és az 522-ik lapon ö helyett v-t is tett, ugymint: vtet, (ötet.)

öldözes, 248. (üldözés.) Öldöz, öldözi. Persequitur. item occidit. M. A. öldözés. Persecutio, caedes. M. A. Révainál Üld. Persequitur, Üldet, Persecutio. Valjon nem fölösleges e az üld-öt gyükszónak tartani, midőn az öl (occidit) szó is elegendő arra, hogy az üldözésnek gyükivé tchessük.

ölgyüles, 202. (ölgyülés.) „s nem tutta, mint lehetne anya férfinnal való ölgyüles nélkül.“ Az 550-ik lapon: ölgyeth, (ölgyits;) a' 108-kon: ölgyichec, (ölgyitsék;) a' 113-kon: ölgyülesben; a' 132-ken: ölgyülvén. Ezen szó az el és együlésből eredt 's lett belőle elegyülés, ölegyülés, ölgyülés, evelyülés; vegyülés. Ölgyülés Mixtio. Monoszlói Hit' olt. p. 165. (Kr.) Elegyül. Com-

miscetur, *permiscetur*. M. A. Vegyül. *Miscetur*, *commiscetur*. Kr.

öuec, 102. (evék,) „holot három napig lön’ nem latuan, es sem öuec sem iuec “ Másutt az ett, itt (evett ivott) szavakban a’ szerző a’ palóczokkal tartott; most pedig a’ tiszamelléki szőejtés fogta fel.

öuedezni; 709. (övedzeni.) „Mint kellyen peniglen à mi agyekinkat à buiasag ellen fel öuedezni ’sa’.” Övedzik. Cingitur. Övedzi. Cingit M. A.

penig, 167. (pedig.) *peniglen*, 44,70,153, 179. (pediglen.) Hanem az ennél és régiebb kedig-et sem veté meg Telegdi, sőt gyakorta élt vele a’ mint azt a’ k betűben jelenték.

pepechelese, 226. (pepecselése, bibelődése.) „azon modon az atya Istennek sok féle dolga, gondviselése es pepechelese vagon az ahaszetegehaz körül.” Nem illy értelemben találom ezen szót Kresznericsnél; ott Pepecsel. Ineptit, gesticulat. M. A. Pepecselés. Ineptiae, gesticulatio. M. A. Zvonarics I. R. p. 918; mert annak olly értelműnek is kell lenni, a’ millyen a’ Bibelődik, bajlódik. Moratur, factitat PP.

Pispöc, 271. (Püspök.) és 261-ik lapon: Pispököc. Ezen szó így írva hasonlóbb eredetijéhez az Episcop-os-hoz; hanem a’ Püspök magyarosabb.

pór fiac, 610, (pór fiak.) „Mert im lattyu hog’ à pór fiac es koszos saitaroc közzül szedeget arra valo személyeket ’sa’.” Pór fi. Rustica soboles. Kr.

puposkodása. 561. Puposkodik. Superbit, cristas erigit. M. A. Illyen értelemben van az 564-ik lapon a’ „puposkodgyanac.”

rabatas szolga, 35. (rabotás, robotos szolga.) „Kiki mind azt vészi Istentől, a mi iot chelekedet, akar rabotas szolga legyen akar szabados.“ Rabota, robot (robota, sl. Robot sl. germ. opera serva, der Frohndienst. Inde robotolni, operas servas, praestare, roboten. Dank.

rauókat. 626. adószedőket.) „Mint mikor Christus meg adá az adot, noha nem tartozic vala velle, nem akaruan meg botrankoztatni a rauókat.“ Ravani, rovani, róni, incidere, incidendo notare. 2.) cenum exigere. Inde: ravás: rovás (rovás, illyr. sl.) baculus incisus. 2.) tributum. Ravásolni, rovásolni, ravátolni, rovátolni, striare. Rovátság, striatus. Rováték, ravátk, rovátk, incisura. Ravátkolni, rovátkolni, crenis incidere. Ravátos. rovátos, crenatus, servatus. Rovat, striatura, incisura. Ravatel, rovatat, census. Rovogatni, crenis incidendis occupari. Ravó, rovó, exactor census Rótt, incisus. Rótás eső, pluvia intermittens. Dankov.

reiam, 48. (rám, reám) a' 273-ik lapon: reiarc, és a' 715-ken, reiatoc.

rulla, 47, 186. (róla.) rullunc, 343. (rólunk,) Mai nap is az egyik rész a' ról, ról-höz; a' másik a' rúl, rúl-höz ragaszkodik. A' szerző ebben a' dunamellékiekkel tartván, így ír: dologrul, 316; halálrul; 316, bűnrül, 72; szülőkrül, 112; a' mit is a' palóczok így ejtenek: dologról, halálról, bűnről, szülőkről.

rutollyác, 646. (rútolják.) „Sőt úgy tartyac őket mint ellensegeket, szidalmazác, rutollyác, haborgattyác.“ Rutol, rutolja. Probris afficit. M.A.

S. A' mi ezen betűt illeti, vagy kemény hangú az, (s) vagy z-vel lágyított, (Sz.) Mind a' két-félével rendszeren él a' szerző, kivevén néhány ese-

tet, a' hol vigyázatalanságból csere történt a' betűk közt. Így a' kemény hangú s helyett lágyított iratott az erősen 337, szokcal 577 szavakban, crösen, sokkal helyett; valamint a' lágyított s helyett kemény áll ezekben, uzymint: ason embertül, 79, asonac, 79. bosusaggal, 365; esünkbe vesüc, 522; süksegegis, 61; vesik 61; az aszszony embertül, aszszonynak, boszúsaggal, eszünkbe veszszük, szükség is, veszik szavak helyett. Megtörténik, hogy az sz helyén két s-set látni, a' mint azt a' gonoss, 417, bessel, 420. (gonosz, beszél) szavak bizonyítják; vagy ellenkezőkép az Ambruszal, Hieronimuszal, Calvinuszal 422. vtalatoszaga 427, (utálatossága) szavakban. Egy helyen az S helyett I-t is látni az Izmet 693. (Ismét) szóban. Zs helyett mindenütt S-t irtak.

S. 126. (S, és helyett.) „mind az eghazi, s mind a' paraszt rend; és a' 165-ik lapon: „De más képpen lehet, vagyonis, mind it s-mind amot.“ Még kevés helyen élt Telegdi az 's-sel; későbbben jött az nagyobb divába.

sajtaroc, 610. (sajtárok, talán sajtárosok, sajtosok, juhászok.) „Mert im lattync, hog à pór fiac es kozsos sajtaroc közzül szedeget arra valo személyeket, kik 'sa't.“

santál, 702. (sántál.) „Két felé santál.“ És ugyan azon a' lapon: „Mig santaltoc két felé?“ Sántál. Claudicat. M. A.

scholaiából, 410. (most Iskolájából.) Az 1531-i kéziratban is mindenkor stalo (stáló) van az istáló helyett.

sem, 66. „Mert ü igassag, es sem változhatik, sem hazudhat.“ Mi ezt így mondjuk: és|se nem változhatik, se nem hazudhat-ik. A' szerzőnek ezen szerkezése nem ad világos értelmet; így érthetjük

azt: Mert ő (is) igazság, és (ő) sem változhatik, sem hazudhatik. Pedig azt akarja mondani: Mert ő (az Isten maga) az igazság, és se nem változhatik, se nem hazudhatik. Tehát midőn az ige valakire vagy valamire kizárólag hivatkozik, ugymint a' felvett példában, ő reá, vagyis az Istenre magára, akkor mondom, hogy (ő) se nem változhatik se nem hazudhat-ik; midőn pedig az ige nem kizárólag vonatkozik valakire, vagy valamire, hanem egyszer'smind másokra is; akkor mondom: mert ő sem változhatik, sem hazudhat-ik. (nec ille potest mutari neque mentiri.) Más mondani: Ő se nem eszik, se nem iszik; mert beteg, Ille nec bibit, nec comedit cum sit infirmus; más ez is: Ő sem eszik, sem iszik; mert ő is beteg. Neque ille comedit et bibit, cum ipse quoque infirmus sit.

sohol, 364. (schol.) *sohol*, *Nullibi*, *nusquam*. M. A. *Sohonn*, *sohunn*. *Nusquam*, *nullibi*. S. I. *Sohanna*. *Nusquamia*. S. I. *Sohult*. *Nusquam*, *nullibi*. M. A. *Telegdi* p. 712. (Kr.)

sotut, 226. (Sotó. *Prelum*, *torcular*. M. A. *Satu Torcular*, vel *cochlea*, *trochlea*, *prelum*. S. I. *Satul*, *satulja*. *Torquet*, *prelo comprimit*. M. A. *Pázm. Kal.* p. 368. 558 (Kr.)

szándoka, 701. (szándéka.) Ulyen a' szunnyadokos, 714. (szunnyadékos, *somniculosus*, *somnolentus*;) az ajandok, (ajándék) szó is, melly az 1531-ki kéziratban néhányszor előjön.

szántalan, 238. (számtalan.) és a' 87-ik lapon: *szántalanon*, (számtalanon) Itt *Telegdi* a' régiebbeket követi; mert az 1531-ki kéziratban is a' 309-ik lapon olvasni, *zántalansága*, (számtalansága;) a' 247-kén: *zanki uettetek*, *számkivetettek*; a' 231-kén: *zankiuettessöm*, (számkivetésem;) a' 398-kon: *zanki wetöt*, (számkivetett.)

szazlo, 320, (zászló, 's ugyan azon a' lapon: *Zazloiara*, (Zászlójára) Mihelyt század, centuria; százados, conturio, miért ne lehetne százaló, vagy százló, signum centuriae, vexillum; 's így a' zaszlon illyr szóból való származtatástól megszabadulunk.

szegic, meg szegic, 137. (megtörik.) „Szinte olyan ez, mikoron valakinec a ki magas helyről ala esic, egic laba meg szegic, es halad ad rulla, hogy megis nem szakadot nyaka, hanem chac laba töröt meg.“ Szegés. Ruptio, fractio. M. A. Szegő Ruptor, fractor: violator. M. A. (Kr.)

szeléd, 148, 149, (szelid.) és a' 141-ik lapon: szeledseget, (zzelidséget.) Ez palóczosan van ejtve; valamint a' 261-ik lapon illyes a' szín, (szín, color;) a' 63-kon és 510-ken: szene, (színe;) a' 241-kén; szenérül, (színiről;) és a' 85-ken 's a' 689-keo: szénről szénre. (színről színre.)

szelletec, 298. (szellemek.) es a gonosz szelletec ki mennec vala belölöc.“ A' spiritust tovább két századnál nem tudánk nevezni, míg a' jelen század' elején a' régiségből a' szelletet vissza nem hozánk, a' mit is mai napon szellem-nek nevezünk.

szennvedetes, 51. (türedelmes:) „A' pispökségben oly tökelletes, tiszta, aietatos es szenuetetes életet viselt 'sa't.“ Szenvedetes Passivus. M. A. Szenvedetesség. Patientia. M. A. Margit' Élete. Praynál p. 285. Telegdi Felelet, p. 138. (Kr.)

szer, 327. (Szer. Ordo, series, item Symbolum. M. A.) rea iuta a szer, hogy io illatot aldoznec.“

szeresse, 113. (szerezze.) „es a papnac aldomasat melto kerniec hogy az vtanalis magzatta szeresse, es magtalansagtul oltalmazza Isten ütet.“

Magzattal szeretni annyit tenne, mint magzattal áldani meg. Hanem minek az értelem csigázás, midőn nyomtatási hibát tehetni fel, 's 'a' szeresse helyett olvassuk: szerezzé, hogy az vtanis magzattal szerezzé. (szaporitsa)) Meg szerzi. Comparat. item Auctuarium addit. M. A.

szeret, 107. (szerét,) „Ha kedig nem teheti egy barannac szeret, vigyen két görliczet 'sa't.“ Mondjuk: szerét teszi, (valaminek) és még is így fejeznénk ki magunkat: Ha pedig szert bárányra nem tehet; vigyen két gerliczét.

szerte szerent, 427. (Szerte szerint, Undique, circumquaque, undique. Pázm. Kal. p. 771. Kr.) „à keresztyenec szerteszerent à pusztába es kietlenbe futnac az Antichristus előtt 's a' t.“ A' 276-ik lapon is hanem hibásan ékelve: szérte szerént.

sziu, 336.)Szij. Corium. lorum, ligula. M. A.) „Agyekan valo sziu öue tisztasagra — tanét minket.“ A' 335-ik lapon pedig: „Kemen' teoe szörből chenalt ruhat visele es sziy öuet, mint Illyes propheta.“ Mint a' szarv, szaru, hamu, hamn 's más efféle szavakban a' v betűt az u váltogatta, úgy szinte a' j-t is a' szy (szij) szóban. 's lett belőle sziu. És maga a' szij (lorum) szó is (mint a' sziv, szij, sugit ige) aligha többék által v-vel nem ejtetett, (sziv, lorum) mirenézve igen könnyű tőle a' szivós szót származtatni, mellyis annyit tesz, mint: Lentus, flexilis. PP.

sziiü, 713. (szü, sziv.) „Oly igen gonosz az emberi sziiü.“ Szüv, sziv. Cor, cardia. M. A.

szobasunac, 538. (szabásúnak.) „es azt be- szelli, hogy neki igaz szobasunac teczic à mi valla- aunc.“ Igaz szabású. Verosimilis. S. K. Jó szabá-

sü. Bene aptatus , concinnatus , scissus. S. K. (Kr.)

szomnehozonac , 658. (sszomjúhozónak.) A' 670-ik lapon is olvasni: szomnyehozzac , 's'ugyan ott: szomnyuhozza, A' j a' ny-al egymást váltogatva hallatszanak a' köznép beszédében, ugy-mint: borjú , bornyú , varjú , varnyú.

szükölködöt , 93. (szükölködött.) „tahat nem sszükölködöt az Istenec irgalmassaga nélkül.“ Szin-te a' 108-ik lapon is: szükölködne bizonyos idő nélkül.“ Szükölködik , és , nélkül , szinte ollyas mi , mint a' semmi sem. Az két fosztó , ez két tagadó állapotú szó. Ha tehát a' tagadás halmozás-nak elkerülése végett szabad mondanom: mit sem tud , kit sem bánt hol sem volt ; semmit sem tud senkit sem bánt , sehol sem volt helyett ; szinte sza-bad lesz hasonló okra nézve a' két fosztó szó kö-zül az egyiket elhagynom , 's mondanom : tehát nem szükölködött az Istennek irgalmasságában , — szükölködnék bizonyos időben.

t. Ezen betű a' szó' végén sehol sem kettöz-tetik meg , ugymint : it ; keszettetet ; itt , készi-tetett helyett , A' palócz beszédben a' kemény-t az i előtt meglágyul , 's a' tinó , szereti , vetiigy mondatik : tyinó , szeretyi , vetyi.

tahat , 71, (tehát.) Az egész könyvben átal-jában tahat van írva. Tahát. R. Igitur , quaprop-ter. Most Tehát. M. A. (Kr.)

takarosságot , 670. (takarékos-ságot.) „A' ta-karosságot dicheric közönsegebben az emberec , ez azt tartyác eszesnec , á ki takarosson szokta marhaiat költeni.“

tano , 106. (tanó , tanú) Másutt is , ugymint a' 243-és 705-ik lapon : tanobizonyságot ; a' 626-

kon: tanollya; a' 619-ken: tanollyunk. Hanem a' 646-ik lapon még is találkozok: tanúl; a' 148-
kon is tanullyunc. Tanó. Testis, testimonium. M. A.

tapasztalta, 82. (tapintotta.) „Meg tapasztalta Thamas à Christusnac dichöült testet.“ Tapasztal, tapasztalja. Tangit, deprehendit, atrectat. M. A. Experitur. (Kr.) Megtapasztalja. Deprehendit, contrectat, palpat. M. A. (Kr.)

Tarcha dolgat, 520. (maradjon magának.) „Tarcha dolgat Galilaea minden gönörüségiuel.“ Tarts dolgod. Apagesis. M. A.

tassoly, 99. (tarsoly.) A' német Taschel szóból ered. (Dank.) Illyen a' fassang, kassai, Varsány, a' mellyekben a' magyar az első s-set r-re változtatja, 's mondja: farsang, karsai, Varsány.

testona, 63,65,228. (ide 's tova,) Testova, pro Ide 's tova. Monoszlói Hit' oltalma, p. 376. (Kr.) Azonban nem az ide 's tovább van az összehuzva, hanem a' tév vagy tél 's tovább. Innen ered azután a' tév-tél-té-bolyog, a' tév-tél-té-továz, a' tév-tél-té-veszt 'sa't.

tetemit, 365, (tetemét.) „hog a' mi Istennünc—e' szent kiraly tetemit nem szünneiecszan-talan ielekcel ekeseteni.“ És a' 691 ik lapon: tetemeket. Tető. Apex, vertex, fastigium. M. A. Hanem a' tető (mint háztető) annyit is tesz, mint tectum. Tehát a' tetemet a' tetőtől származtatván, mondom, hogy a' tetem nem egyéb, mint az emberi léleknek födele, takarója, hüvely. Egyébként Tetem. Os, ossis M. A.

tereh, 144. (terh, teher, teri.) A' 45-ik lapon terehtül; a' 181 k: terehbe. Hanem ugyan a' 144-ik lapon így is van ez írva: terhe, terheltetuén.

teremt, 67. (terem) „Minden fa ez okaert, valaki io gyümölchöt nem teremti ki vagattatic

es à tüzre vettetic.“ És a' 223-ik lapon: nemis teremtnec ió chelekedeteknec gümölchot.“ A' 222-ken pedig: hog' iduösségre valo gümölchöt teremnec.“

toluailást, 67. (tolvajlást,) El kel tauoztatunc, (távoztatnunk) hitetlenseget, baluany imadast, tenelygést, orzast, toluailást 'sa't. Tolvaj. Praedo, latro. M, A. Tolvajlás. Grassatura. M.A. Tolvajol, tolvajolja. Depraedatur. El tolvajolja. idem. M. A. (Kr.)

tolynac, 678. (tolnac.) Szala vármegyében hallani ezen szóban az l-et lágyítva.

tudnya illic, 196. (tudnia illik, tudni illik.)

u. Ezen betű az egész könyvben a' szó közepén 's végén v. helyett áll, ugymint: szenuedetes, 51: Touabba, 193; hiu, 40, 156. (hiv) oru, 355. (orv.) 's néha elején is, ugymint: uolna, 63. Ellenben a' szavak' elején v használtatik helyette, a'mint ez az vg, 41. (ugy) vij, 127, 189. (új, novus) viettatic, 305 (újítatik) vionnan, 45. (újonnan) viettya, 187. (újítja) 's más számtalan szavakban látni. Az u helyett o iratik (palóczosan) gyakorta a' tano, 106. (tanú) tanolyunc, 619. tanuljunk) ondoc, 51. 70. (undok) szavakban. Néhol ü is csuszott be helyette vigyázatlanságból.

uolna, 63. (volna.) Az 1531-ki kéziratban mindenhol uona (vóna) olvastatik. Észre vesszük a' közönségesen beszélőkben, hogy az l betűt sok helyen, hol mássalhangzó jó utánna, örömet kihagyják, 's mondják: bót, fót, vót, bolt, folt, volt helyett. Észre vesszük egyszer'smind ama' következetességet is, hogy a' szótag, mellyből az l betű elmarad, 's melly a' két mássalhangzó által késletve volt, mértékéből semmit se veszjeitsen, megnyujtatik, mint bót, fót, vót.

Természetesen ama' gondolatra jövünk, hogy az **l** betűnek eme' használását „annál fogva, hogy illetén elhagyása a' nyelvet nem sérti, a' csinosabban szólni akarók' találmányának lenni állítsuk. Melly által a' szótag nyújtás elkerültetik ugyan; de a' két mássalhangzónak együvé jötte, melly a' magyarnak kelletlen, és az igen észrevehető sok **l**, nem tudni, hasznosb e a' szótag nyújtásnál.

uonsza, 138. (vonsza.) „meg uonsza azok-
tul malasztjat.“ Vonsz, vonsza. Tráhit M. A.

ü. Ezen kevert hangú magánhangzó, az **i**-vel, mellyel nagy rokonságban van, mai nap is, a' beszélók' kénye szerint az üdő, idő, ünnepe, innep, süket, siket 's más efféle szavakban változtatják egymást. Hanem Telegdinél olly helyeken is látni **i**-t, a' hol mi állhatatosan **ü**-t ejtünk és írunk. Illyesek találkoznak nála: fig, 112, 152; (függ.) figiünc, 349. (függjünk:) figyen, 666; (függjön:) Pispöc, 271. (Püspök) Pispököc, 261. (Püspökkök:) kilömb, kilömb, 300. (külömb külömb) 'sa't. Az **ö**-vel is némi rokonságot tart az **ü** betű, mellynél fogva ezeket olvasni: (**ü**, 38. **ó**, ille:) **ü**c, 608. (**ók**) **ü**is, 45. (**ó** is;) **ü**ue, 165. (**övé**;) **ü**cheinec, 206. (**öcséi**uek;) **ü**chet. 241. (**öescsét**;) **ü**nköztöc, 426. (**ö**köztök); **ü**nnen, 54,64,429,573. (**önnön**.) **A'** 200 lapon **Vly** van **ülj** helyett.

ücheinec, 206. (**öcséinek**.) „Heluidius—azt aletotta, hog' a' kiket az Euangelistác vrunc attyafiainac **ü**cheinec es hugainac neuezne, azoc eggyek voltanac velle. De maga kilömbben volt a' dolog. Mert nem chac azokat neuezi fratereknek, az az **ü**hecnec, es hugoknak a' szén irás 'sa't“
Lásd a' mi feljebb a' hugo (hugom) szónál mond-

va volt, és a' szerint ugyan ez így lesz előadva: Helvidius—azt állította, hogy a' kiket az Evangelisták urunk' atyafiainak. férkéinek, nőkéineknevez, azok egyek voltak vele. De maga különben volt a' dolog; mert nem csak azokat nevezi fratereknek, azaz: férkének és nőkének a' szent írás 'sa't.

r. Ezen betű helyett, mint az u betűnél is említünk, a' szó' elején némelykor u van írva, ugymint uénec, 623. (vevének;) ueiendő, 109. (veendő:), uolva, 63. (volna:), uonsza, 138. (vonsza;), uesztteg, 355. (vesztteg;), uisel, 355. (visel;), némelykor pedig ü a' szó végén, a' neü, 198. (név;), hiü, 181. (hiv) 's még 'nehány hasonló szavakban.

vainuac, 365. (vájúvék, vájúdék.) Ilyenek az alkuvék, alkudék; haraguvék, haragudék.

Vala minemü 701. (a' minő) „Vala minemü az igyekezet olyan à chelekedet.“ A' tótoknál vala-ki, vola-kdo; valami, vola-eso.

varadda, 364. (Váraddá.) „Varadda viszik vala temetni.“ Most mondjuk: Budára, Pestre, Váradra. — Esztergomba, Komáromba, Sz. Mártonba. — Györré, Kolosvárra, Pétervárra 'sa't.

vehmet, 114. (vemhét) „A' számárnac első vehmet, ég iuhon valch meg.“ Vehem. Equuleus, pullus equi. M. A. Vehm. S. I.

vezerien, 281. (vezéreljen.) „Mi haszon abba nekünc ha nem tudgyuc mint iuthassunc, auag ki vezerien minket oda?“ Vezér, vezérl, vezérljen.

viszat vonszon, 688. (viszát vonszon.) „Es chac hiaba barátokizic Istennec barátial az à ki azoknak vráual vakmerőkeppen viszat vonszon.“ Viszát von. Dissidet, rixatur, jurgatur. M. A.

Discordat. CM. Viszát vonsz. idem: Telegdi Pred
1. R. p 18. (Kr.)

Wesprimet, 704. (Veszprimben.) „Annae v-
tanna, mikor Wesprimetá' szent György eghaza-
ban imadkoznéiec 'sa't.“ Egyedül a' vár-ral vég-
ződő szavakhoz tesszük az att, vagy ott ragasz-
tékot, és mondjuk : Kolosváratt, Kolosvárott,
Péterváratt, Péterváron 'sa't.

y. Nem magán álló, hanem csak a' g, l, n, t-
hez mellékelt lágyító betű ez; 's még is itt némelly-
kor a' j helyett áll a' tery, 146, (térj) vary,
168, (várj) vy, 52, (új) tayban 414. (tájban)
sziy, 335 (sziy) szavakban.

z. Mind magányosan, mint egész magány-
hangzó; mind az s-hez foglalva, (sz;) mind lá-
gyító, (nem tekintvén az egykét nyomtatási hi-
bát) rendesen van e' betű az egész munkában
használva. A' mi azonban a' későbbenszokásba jött
zs-et illeti, (melly Kresznerics' szótárában az S
betűhöz tartozik,) nem egyéb, mint az s által meg-
keményített z, 's egy hangú a' ž tót betűvel, a'
polož, (polozs) és több illyes szavakban. Telegdi
még nem élt vele, csak egyszerű s-set irt helyette,
ugymint: sachko, 99. (zsacskó) sido, sidoc, 93.
(Zsidó, Zsidók.) Sőt mai nap is igen szeretik né-
mellyek illyes helyen a' z-t elhagyni 's így írni:
'sacskó, 'semle, 'sidó.

zanabona, 148. (zenebona.) És az 567-ik
lapon: zanabonatul. Illyes habarusag, 559 haba-
hurgyán M. A. a' háboruság, hebehurgyán helyett.

zauarlot, 204. (závárlott) „Latec az urnac
hazaban ég be zauarlot kaput.“ Závár. Pessulum,
vectis, repagulum, claustrum. M, A.

zúgodnac. 608. (zúgolódnak.) Zúgódik. Fre-
mit. M. A. Telegdi, Felelet. p. 88. (Kr.)

Tud. Gyűjt. XI. Kötet. 1841.

Itt vannak tehát Telegdi Miklós' magyarságának néhány jelesb vonásai, melyekből a' nyelvnek tisztasága, a' csinosodásban haladni indulta 's különösségei tűnnek ki. Itt látjuk, (a' birság, feleink, hadnagy, hon maradjon, kietlen, kér, nőszés, ok levél, or, szellet most szellem, tetem 's több illy szavakban) hogy a' sokszor kárhoztatott nyelvújítóink nem egyebek, mint a' feledékenység' örvényében merengő szavainknak 's szóllásmódjainknak visszaidézőik. Itt látjuk még azt is, hogy a' szórővidítést sem mi gondoltuk ki, hogy azt már Telegdi is tevő ily irván: ett, folyamik, forgódjék, hatod, itt, lének, takarosság 'sa't. evett, folyamodik, forgolódjék, hatodik, ivott, levének, takarékoság helyett. Csak a' túlzókra lenne méltó boszorkodnunk, ha gyömolcsőt nem ígérő ültetményeik megfogamzanának.

Szedes Fábian

2.

*Zamobor Zágráb Vgye szárántúli részén
fekvő mező Város Slavonia, nem pedig
Horvát Országhoz számított.*

A' valóságos Slavonia' fekvését, kiterjedését és határszéleit hazai törvényeken és hiteles okleveleken épült erősségekkel Tud. Gyűjt: 1836. évi folyamata 5. köt. 51—71, lapig azon értekezésben bőven 's világosan kifejtettem, melyet Verőcze, Szerém, Posega Vgyékről és Gradiskai, Erodí, Pétervári katonai Végvidékekről mint Magyarországnak valóságos és elidegenithetetlen részeiről szerkeztettem, 's ottan 36. Lap. közrebo-
csátottam. Diplomaticai bizonyságokkal meg van